

ցումներով, իր օրական եւ պարբերական հրատարակութիւններով, որոնք շարքը կ'երկարի հետզհետեւ եւ կ'զօրանայ:

Ասոնց ամբողջն ալ կ'պարտինք Ս. Սահակին եւ Ս. Մեսրոպին:

Բ.Վ.

Կ Ա Ր Ա Պ Ե Տ Ե Ջ Ե Ա Ն

Մեռաւ Կարապետ Եղեանը: Սա ինքնըստինքեան մի մեծ հարուստ է Հայութեան համար, մի անփոխարինելի կորուստ:

Եղեանի մահուամբ մեռաւ Ռուսաց պետութեան մէջ եղած վերջին բարձր հայ պաշտօնեան. առ վերջինն էր, որ քաղաքական ծառայութեան մէջ (ի հարկ է որդէս հայ) ամենաբարձր պաշտօնն ունէր, — անգամ Խորհրդի Լուսաւորութեան (կրթական) նախարարի եւ ծառայութեամբ էլ իսկական գաղանի խորհրդական՝ ծայրագոյն աստիճանը ունեցող, Բայց բաւական չէ, որ մենք կորցրինք մի պետական պաշտօնեայ, մենք կորցրինք մի հնախօս, մի լաւ արեւելագէտ, աւրեմն եւ նրա մահը մի խիստ կորուստ էր ըստասիրական-պատմական գրականութեան համար:

Ո՞վ էր Եղեանը:

Եղեանը հայ էր բառիս ամենալայն նշանակութեամբ, ամենքին օգնող, ամենի սրտի ցաւն հասկացող եւ ամէն կողմից հազարուոր հայեր զիմու մէջն այց մին մարզուն, որովհետեւ նա գիտէր մանեւ զիմադի գրութեանը մէջ, հասկանալ նրա սրտի ցաւը եւ միշտ աշխատում էր ըստ կարելոյն օգնել:

Կորուստը մեծ է մանաւանդ Կարնոյ Մանասարեան դպրոցի համար, որի սկզբնաւորութեան պատճառն էր եւ ցմաւ հոգաբարձու:

Եղեանի ծագման մասին ինչ մօտ հաւաստի աղբիւրներ չը կան, միայն այսքան ըսել եմ, որ նրա ծնողները Ղրիմցի են եղած եւ կտրծեմ նոր-նախիջեւան գաղթած:

Կարապետ Յարութիւնի որդի Եղեանը ծնուեցաւ 1835 թ. օտպտեմբերի 5ին: Ուսումը ստացաւ Մոսկուայի Լազարեան ճեմարանում, որտեղ նա 1853 թ. աւարտեց մասնագիտական բաժնի դասընթացը արծաթէ չքանչաւով եւ մօտ. Պետերբուրգի համալսարանի Արեւելեան լեզուաց բաժանմունքը, որտեղ նայնգէս յաջողութեամբ աւարտեց եւ մի լուսարտաճառ ներկայացրեց, որի համար նա ստացաւ Արեւելեան լեզուաց մալիաբոյսի կոչումը:

Ջարմանաբին այն է, որ աւարտելով Արձուեղեաք լեզուները, փոխադակ մանկավարժական ասպարէզը մանկելով, ծառայութեան է գտնուում ներքին գործոց նախարարութեան մէջ, որտեղից նա անցնում է Լուսաւորութեան նախարարութեան : Այստեղ նշեանքը առաջ է դնում իր պաշտօնի մէջ եւ երկար ժամանակ Լուսաւորութեան նախարարութեան ղեկավարամենտի փոխ-վերատեսուչ եղաւ : Փարձատրուելով այլ եւ այլ շքանշաններով : 4

Այստեղ նա նշանակուում է անգամ խորհրդի կրթական նախարարի եւ միեւնոյն ժամանակ անգամ քաղրոցական կոմիտէի :

Գորոցական կոմիտէ տաացինք լեզուանը տեսնում էր Հայոց դպրոցների գլխին դալիքը շատ էր քաւում, բայց ոչինչ օգնել չէր կարողանում, վճիռը անշուքանելի էր եւ նա լուրեւայն հպատակուում էր, որովհետեւ դանուեցան մարդիկ, մանաւանդ կովկասեան հետումնարմնական վարչութիւնը եւ վերատեսուչ Եանովսկին : որոնք պնդում էին : որ դրանք վնասակար են, որ ծրագիրը պետութեան շահեթին չէ համապատասխանում, եւ, ինչպէս ասում է Գրիգոր Չալսուշեանը Դր աշտոց հարցը Ռուստատանում գրքի մէջ : այս պէն Եանովսկին էր, որ 50ամեայ ժանկավարժական գործնէութեան միջոցում անկարող եղաւ 200 դպրոց անգամ բանալու, մի օրուայ մէջ փակեց Հայոց 500 դպրոցները : Հայոց դպրոցներում Հայաստանի քարտէսներ էին կախուած, դա մի մասացու մեղք ճանաչուեցաւ : ի՞նչ կարող էր անել Եղեանը : Նա լուռ հեկեկում էր իր բնակարանում :

Եօթանասնական թէ վաթսնական թուականներին Գեաեքը զոււ Կ. Եղեանը ծանօթացաւ Վանեցի հարուստ Մկրտիչ Սանասարեանի հետ, որի հետ նա բարեկամացաւ եւ նրանք այլեւս իրարից չէին հեռանում : Եղեանը գիտէր օգուտ քաղել : նա գիտէր նաեւ իր տաճկահայ եղբոր կրթական անմխիթար դրութիւնը եւ շարունակ բացատրում էր իր բարեկամ Սանասարեանին, որը անձամբ գիտէր իր հայրենիքի դրութիւնը : Եւ անա յաջողում է մի մեծ գործ : Սանասարեանը կտակ է գորում եւ մի խոշոր գումար յատկացնում դպրոցի բացման : Կտակը հաստատուած է 1886 թ. յուլիս 10ին : Այդ գումարը, որ ըստ ոմանց 500 հազար ռուբլու է հասնում, բաժանւում է մի քանի մասերի : մի մասը յատկացւում է շինութեան համար, միւսը կրթութեան գործին, երրորդը անտեսական խաչորորդը ուսուցիչները պատրաստելուն : եւ 1881 թ. յաջողւում է Կորինում բանալ մի դպրոց «Սանասարեան» անունով, որ այսօր ուսման-դեռութեան եւ շքանշանների կեդրոնատեղի է : Այդքանը բաւական չէ, մի շարք երիտասարդներ պատրաստուում են ուսուցչութեան համար, եւ Ռուստատանից Արուշեան, Ումիլեան եւ Մատթեան երիտասարդները աւարկւում են դասաւանդելու :

Սանասարեանը մեռաւ 1860 թ. Փարիզում :

Եղեանը մի ուրիշ բարեկամ էլ ունէր Պետերբուրգում. դա յայտնի ժողովուրդական Պ. Ղազարովի Գովաքէնի Ինստիտուտն էր, որին նոյնպէս խոր-
հուրդէր համապարկազգին՝ աղագոյնի պրոյէկտէն : Եղեանցի պիւնդիրը մերժել
տոկոսակալի էր : Եւստիպիանը լաւագոյնէն գիմաքի մագիստր էր 1874 թ. ապրիլ
6-ին սորոսած հապկովսկի 20000 քաւաքով զուտար տուեց լազգին, որի կէսը
յոստիպիանեանցի գրականին մշտնադպեցաւ, խաթման համար, զոր սորոսմուն-
քով Կ. Պետրովի որոտապան Պետրովսկիքին եււ 1879-ին սկսուեցաւ — «Սա-
նասարեանի հարստեան» խնդրանակադաշկութիւնը, յայտը գումարից ցատացուած
6000 արտարի տոկոսով Կ. Պետրովի վիճաւ կէսը յատկացուեցաւ յայտնի
պրոյէկտին, բայց միայն դպրոցական գործի, որ Մշու կողմերում դպրոցներ
բացուեցին : Այս քաւաքով էլ մեռաւ 1883 թ. Նոյեմբեր 15-ին :

Այսքանը բաւական չէր : Եղեանն ուզում էր, որ բոլոր կեդրոննե-
րում դպրոցներ բացուին : Եւստիպիանի հասնելու համար նա աւուր
վերադառնալով բռնել էր հարուստների օժիւրից : Եւ այդ բոլորը ի զուր չանցաւ,
Տիխիսովսկի նրա շնորհիւ բացուեցաւ օրիորդաց «Յովնանեան» դպրոցը,
«Դոգոյեանը» Նոր Նախիջևանում, եւ Սանդխտեանը՝ Վանում : Այս
վերջինս գարձեալ Սանասարեանի հաշուով :

Ամենանկատելին՝ նրա գրական գործնէութիւնն է :

Նա ակսեց գրել 50 ական թուականներին, եւ 1858 թուին ապեց
Պետերբուրգում Եղնիկ Կողբացու «Եղի Աղանդոցի մատենադարձութեան
Թարգմանութիւնը ի ռուս լեզու, իսկ 1839 թ. «Երեմի լեզուով «Ներ-
քին կեանքը Հին Հայաստանի» պատմական հետազոտութիւնը, որի
հայերէն թարգմանութիւնը կատարուած է պ. Պ. Պետրովի ձեռքով :

Հայերէն աշխատութիւններից նշանաւոր է նրա «Բռնի միութիւն
Հայոց Լեհաստանի ընդ աթոռոյն Հոովմայ» գործը, որ մի պատմական
հարուստ յիշատակաբան է, իսկ վերջերս «Լուամայ» հանդէսի մէջ լոյս
տեսաւ նրա «Ս. Էլմիտնի մայր Աթոռի եւ Ռուսաց կառավարութեան
յարաբերութիւնների ծագումը աշխատութիւնը, որ 1904 թ. արտատը-
պուեցաւ առանձին գրքով, սա էլ պատմական հետազոտութիւն է : Նրա
հայերէն միւս գրուածները ցրուուած են գլխաւորապէս «Փորձ», «Արձա-
գանք» եւ «Լուամայ» հանդէսների մէջ եւ զուտ բանասիրական՝ պատմա-
կան-հնախօսական բովանդակութեամբ :

Եղեանի աշխատութեամբ է տպուած Ղեւոնդ պատմագիրը, բայց
գլխաւոր թեղիքը ընդ է Յ. Դարդեի ֆրանսիացու «Հայոց ժամանակա-
գրութիւնը» որը մեծ գոհողութիւններով լոյս աշխարհ հանեց, թարգ-
մանեւ իսկով իսրէրէր Նաթ. Պէյ արքեպիսկոպոսին եւ սրբազրութեամբ,
Նորայր Բիւզանդացու տպագրից այդ անգնահատելի յիշատակարանը,
որը լոյս է տպուում մեր վերջին թարգմտութիւնը Զ-ի կհանքի ու գոր-
ծերի վրայ :

Յ. Դարգել, որ կաթուղի եկեղեցական էր, 1377 թ. Գահիրէ քաղաքում ծանօթացաւ քերական Լեւոն Զ-ի հետ։ Դարգելը գնում էր Երուսաղէմ որպէս ուխտաւոր։ Վերադարձին մնաց Թաղաւորի մօտ որպէս խոտանվանաւոր եւ անձնական քարաուղար։ Դարգել բաւական ծառայութիւններ արաւ Լեւոնին, եւ ահա նա որպէս ակաճառիս վկայ՝ նկարագրել է մեր վերջին Թաղաւորի հետնքը, եւ որ գլխաւորն է Հայոց Թաղաւորութեան վախճանը։ Այս գիրքը լայն տեսաւ 1891 թ. Ս. Պետերբուրգում, հրատարակութեամբ Թիֆլիսի Հայոց Հրատարակչական քննարկութեան։

Հ. ՏԷՐ-ԱՍՏՈՒԱԾԱՏՐԵԱՆՑ

Ծ Ո Ւ Ը

Թոյլ ու կեկուղ աւազին վրայ եղերքին՝
Նուրբ ու սպիտակ փրփուր մը լող ցտնկելով՝
Ալիքները կ'երթան կուգան յամրագին,
Հոգեվարքի շնչին պէս սպառնելով։

Ծեռելի պէս նա հանդարտիկ փը ննջէ,
Լեցունի լուսնին նմայքին տակ կախարդիչ,
Եւ հովիկին՝ որ հեղազին կը շնչէ՝
Ալիքներու շշուշն հոռ հոն սփռելով։
ԱՐՏԱՒԱՋԴ

Յ Ի Ծ Ա Տ Ա Կ Ա Ր Ա Ն

ՊԱՍՍԱՃԵԱՆ ԳՐԻԳՈՐ ՊԱՏՐԻԱՐԷԻ

Առաջաք Վեր անդր բոս ժամանակի սովորութեան. Կէտ Կէտ է՝
որ ի վաղուց ժամանակաց հետե վասն ծախուց ամենց լինէր օգնու.